МИЛИЦА ГРКОВИЋ (Београд)

ЗНАЧАЈ РАДА ВУКА КАРАЏИЋА ЗА НАШУ ОНОМАСТИКУ

О раду и заслугама Вука Караџића изречено је, написано и закључено веома много. Ни једна област друштвених наука у трагању за сопственим коренима не може заобићи његово дело. Основни разлог за то је његов приступ култури и историји народа из кога је поникао. Особеност његовог приступа целокупном раду резултат је важних момената животног пута и времена у коме је делао. На првом месту то је учешће у првом устанку када је могао у потпуности да сагледа српско национално биће које се у мукама отимало да почне самосталан и слободан живот. Други важан моменат је његов одлазак у Европу одакле је јасније могао да сагледа слику свога народа у кругу других. То су били довољно јаки ослонци да у њему заживи идеја да све што зна исприча о свом времену и свом народу и све што је видео и научио међу својим сународницима.

Строго узевши Вук није био ономастичар нити је помишљао да поставља основне принципе ономастике, али целокупни резултат његовог рада показује да се не може заобићи ни када се говори о историји ономастике нити о савременим радовима из те области. С обзиром на то да је име уткано у историју народа, разумљиво је што се у свему што је радио налази зрно које у ономастици доноси плод.

На почетку рада 1814. године у предговору прве збирке народних песама покушава да саопшти нека запажања о српском народу и његовим карактеристикама. Том приликом је истакао да су лична имена веома важно национално обележје: „Али по горе именоватим местима и по Ресави, їошт су Сербљи налик на старе Србље; и медьу њима се їошт чую наша лиепа Славено-Сербска имена"[1]. Ту је дао примере у то време вероватно најчешћих мушких и женских имена. Мали списак од 34 женска и 115 мушких имена представља прво његово прикупљање ономастичке грађе. То су имена као на пример: *Блаїоје, Божа, Боїдан, Боїоје, Боїић, Бојица, Божидар, Боїосав, Боїољуб, Бранко, Вишко, Драїушин, Добрило, Боїдана, Босиљка, Божана, Бојана, Видосава, Вукосава, Гроздана, Живана, Милица, Рада, Ружа, Стана, Станисава* итд. На крају истиче да су таква имена право обележје народа, а не „све Еврејска,

[1] Вук Стефановић Караџић, *Мала їростонародња славено-сербска їјеснарица* (1814), Сабрана дела Вука Караџића, Просвета — Београд, 1965, стр. 41.

Елинска, и Бог зна чия не; као по другим местима”[2]. На самом почетку рада он размишља о антропонимијској слици свога времена и свога народа и истиче да су имена прворазредно национално обележје, али то не значи да према онима који носе несловенска имена има други однос, него да је то само његово трагање за националним коренима у области имена: ,,Да мене тко из овога не осуди, да я едне Србље волим, и другима пристрастно предпочитуем: Боже ме сачувай од такови мисли! Сви Србльи, од Адриятическога до Црнога мора, кое им драго они вере били, сви су они еднако моме сердцу мили и драги”[3].

У исто време обраћао је нарочиту пажњу на лична имена из тадашње уметничке литературе истичући важну улогу и заслугу књижевних дела за ширење појединих личних имена. Нарочито је похвалио тада популарног романописца Милована Видаковића што личностима у својим делима даје народна имена словенског порекла: ,,У смотреньу ове материе Господин Милован Видаковић заслужуе особиту благодарност од своега рода; не само зато, што он своим кньигама род свой просвещава, и вкус му отвора, него особито зато: што имена Славено-Србска, у своим кньигама, употребльава”[4].

Размишљања о личним именима пратила су га и приликом припреме првог издања речника који је штампан у Бечу 1818. године. Поред богате лексике из народних говора унео је и преко хиљаду личних имена истичући у предговору: ,,Ова крштена имена Српска, што се налазе у овој књизи, живе и данас у народу Српскоме, по неким мјестима мање, по неким више. По Србији млого и више има по Шумадији и доље преко Мораве, него горе преко Колубаре; а по Сријему, по Бачкој и по Банату, више и има у презименима него у именима”[5]. Он овде следи своју мисао речену 1814. године о територијалној распрострањености народних имена словенског порекла и о односу антропонимијске слике српског живља у крајевима преко Саве и Дунава према стању које је уочио у централној Србији. Ова запажања су у ствари прве теоријске поставке, недовољно разрађене, али веома добро смишљене, о распореду имена словенског порекла у Вуково време на простору који је био насељен српским живљем. Прецизнија проучавања у наше време показала су да су ова запажања доста тачна.

Поред овога, у поменутом предговору Вук је истакао значај средњовековних поменика за познавање личних имена у историји и заложио се за издавање ове грађе. Осим тога, у речнику је веома много простора и пажње посветио анализи личних имена. Издвојио је мушка и женска, показао шта су пуна имена, а шта хипокористици. Покушао је такође да одреди дијалекатску основу појединих имена па, на пример, за имена типа *Гаја, Маша, Паја* казује да су из Срема и Ресаве, а *Гајо, Мајо, Пајо* из Херцеговине. С правом се може рећи да је у речнику антропонимијски материјал посматрао равноправно с осталом лексиком. То нарочито показује друго издање речника из 1852. године. У том издању до-

---

[2] Вук Стефановић Караџић, *нав. дело*, стр. 41.
[3] Вук Стефановић Караџић, *нав. дело*, стр. 41—42.
[4] Вук Стефановић Караџић, *нав. дело*, стр. 42.
[5] Вук Стефановић Караџић, *Срйски рјечник, истолкован њемачким и латинским ријечма*, у Бечу 1818, стр. XVIII.

дато је много нове грађе из нових крајева. Поред тога дато је низ примереа из народне књижевности. Као наважније може се истаћи чињеница да је многе примере из првог издања проверавао како би их после провер могао с правом узети за друго издање или одбацити као недовољно поуздане.

Напоредо с именима бележена су и презимена. Нарочито је важно његово објашњење презимена у народу и њихов настанак. Ни једна потоња расправа о презименима не може заобићи оно што је Вук као основу дао о презименима, управо то је основа од које се мора поћи. Он објашњава: „У Црној Гори и Херцеговини наш народ има своја презимена којима се породице позивају од кољена на кољено као и у осталој Европи; у Србији пак тога обичаја до нашег времена није било него се сваки позивао по своме оцу . . . У царству Аустријскоме, у данашњему војводству, наши су се људи до скора звали и писали по очиноме или материноме имену као и у Србији, докле им земаљске старјешине, особито видјећи да у једној кући и у једној породици има по неколико различнијех презимена, нијесу то забраниле, те су она имена којима се ко по оцу или матери звао остала унапредак презимена"[6]. Истраживачи савремених презимена никако не могу заобићи ове закључке о регионалним особеностима порекла презимена. Заслужује пажњу његово тумачење порекла појединих имена и презимена. Мада је дао мали број објашњења и није у потпуности проучио творбу и порекло великог броја, изнео је неке путоказе онима који су после њега радили на овом послу. На пример, уз лично име *Вук* дао је објашњење за настанак и популарност овог имена која је уочена у прошлости. На основу овог објашњења могу се закључити разлози за настанак многих заштитних имена: „Кад се каквој жени не даду дјеца, онда надјене дјетету име Вук, јер мисле да им дјецу вјештице једу, а на вука да неће смјети ударити (зато су и мени овако име надјели)"[7]. Слично је протумачио и групу имена која садрже основу *жив*: „Многи ово име дјеци за то надијевају, да би дјеца живљела. Гдјекоје жене кад питају кога за здравље мушкога дјетета, макар му како име било, кажу: ‚како ти је Живко?' "[8]

У „Даници" 1828. године показао је творбу презимена од личних имена и наставака. Веома је добро запазио и објаснио: „Будући да се ђекоја имена по различитим пределима свршавају на *-а* и на *-о*, тако су и презимена од њих двојака: *Рајо — Рајовић*; *Перо — Перовић*; *Раја — Рајић*; *Пера — Перић*"[9]. Оваква тумачења нису изгубила вредност до данашњих дана.

Проблем личних имена заокупљао га је и у свакодневном животу. То је у ствари одраз схватања средине у којој је живео што може данас представљати пример онима који проучавају име као социолошки знак.

---

[6] Вук Стефановић Караџић, *Срйски рјечник, истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, у Бечу 1852. године.

[7] Вук Стефановић Караџић, *нав. дело*, стр. 78.

[8] Вук Стефановић Караџић, *нав. дело*, стр. 158.

[9] *Даница за 1828. годину*, *Даница 1826*, *1827*, *1828*, *1829*, *1834*, Сабрана дела Вука Караџића, Просвета — Београд, 1969, стр. 252.

На првом месту то су имена његове деце рођене у мешовитом браку. Затим још један пример који илуструје место имена у свакодневном животу: Када је био проводаџија Милошу Обреновићу за ћерку Петрију и породици Демелић за сина Петра као посебну важност за њихов брак истиче сличност имена *Петра* и *Петрије*. Дакле, наглашава да коренска веза имена предодређује судбинску везу људи.

Поред многобројних интересовања и казивања која се налазе у његовим радовима, за ономастику од нарочитог значаја је његово интересовање за географију. Управо то је дало добре резултате у области топонимије. У раду *Геоīрафско-сшашисшическо оūисаније Србије* истиче да тај његов рад има шири значај: „Имена су села као и остали сваки други мјеста нужна не само за географију него и за историју и граматику"[10]. Врло је важно што је том приликом дао податак о начину на који је сакупљао грађу: „Ја ћу овде дати имена села у Биоградском пашалуку за које су читатељи заједно самном дужни благодарити свијетломе и честитоме кнезу од Србије, господару Милошу Обреновићу који ми је је по својој милости допустио, те сам 1822. године у Крагујевцу исписао из арачког тефтера"[11]. Дакле, теренски рад и катастарске књиге Вуку су били главни извори грађе. Данашњи сакупљачи и истраживачи топонимије иду путем који им је почетком деветнаестог века одредио Вук Караџић.

Почетак трагања за етимологијом топонима запажа се у неким Вуковим радовима. Хидроним *Морава* и његово порекло за њега је представљало изазов с обзиром на распрострањеност хидронима с истом основом на ширем словенском простору. Покушао је да га објасни трагајући за његовим пореклом упоредном језичком анализом.

Осим овога може се истаћи још неколико запажања о заслугама Вука Караџића за знања о нашој ономастици. На пример, имена пренумераната могу добро послужити као случајан узорак за анализу имена углавном градског становништва Вуковог времена. Такође имена из историјских списа која је он оставио, а говоре о његовим савременицима још потпуније дају слику тадашње антропонимије. Народна књижевност коју је Вук сакупио из разних крајева обилује великим бројем имена и пружа могућност да се испитају карактеристике имена појединих литерарних жанрова. На пример, карактеристике имена у лирској поезији, имена наше епске поезије у односу на историјска имена, карактеристике имена народне прозе итд. Једно од значајних питања је и то колико је дело Вука Караџића допринело да се у деветнаестом веку, нарочито у другој половини формира српски антропонимијски фонд и да ли су имена из српске народне књижевности утицала на антропонимијске слике других словенских народа.

Знања о српским именима у деветнаестом веку у знатној мери темељила су се на Вуковим радовима. У Петрограду су 1858. године штампана имена из *Соūоћанскоī ūоменика*. Ту је речено да је за историјска и филолошка истраживања потребна израда једног потпуног именослова, али

---

[10] *Даница, забавник за ūодину 1827, Даница 1826, 1827, 1828, 1829, 1834*, Сабрана дела Вука Караџића, Просвета — Београд, 1969, стр. 142.

[11] *Нав. дело*, стр. 142.

до тада „корисно ће послужити један добар уџбеник, речник Вука Караџића"[12]. Поменути речник је узет као добра основа када је Морошкин сачинио словенски именослов.

Ономастички подаци који се налазе у Вуковим делима као део језика, фолклора, историје итд., подстакли су многе истраживаче да своје радове посвете Вуковом месту у ономастици и тако доказали да је Вук Стефановић Караџић заузео значајно место не само у српској него и у словенској ономастици.

[12] А. Ф. Гильфердингъ, *Сербскія имена, записанныя въ помяникѣ Сопочанскаго монастыря*, Известія императорской академіи наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности VII, Санктпетербургъ, 1858, стр. 326—330.

[13] М. Морошкинъ, *Славянский именословъ или собраніе славянскихъ личныхъ именъ въ алфавитномъ порядкѣ*, Санктпетербургъ, 1867.